INSTITUȚIILE SOCIETĂȚII CIVILE ÎN CONDIȚIILE CONSTITUȚIONALISMULUI CONTEMPORAN. CONȚINUT ȘI CLASIFICARE

THE INSTITUTIONS OF THE CIVIL SOCIETY IN THE CONDITIONS OF CONTEMPORARY CONSTITUTIONALISM. CONTENT AND CLASSIFICATION

Dorel RUSU, doctorand,
Universitatea de Stat din Moldova

Abstract: The values on which the institutions of civil society are founded, maintained and developed include humanism, the supremacy of morals, democracy, pluralism, secularism, freedom, equal rights, solidarity, transparency, ownership, work, economic freedom and competition. According to these values, individuals associate to defend their rights, having common goals. Examples of such associations are the family, various types of public associations, including public associations - legal entities, media etc.

Keywords: *civil society, institutes of civil society, constitutional state, democracy, justice, legality, human rights and freedom*

În prezent, expresia „societate civilă” este tot mai des întîlnită în discursul multor politicieni, în dezbaterile care au ca subiect diverse probleme stringente ale societăţii, în aprecierile multor analişti şi, mai ales, în mass-media. În societăţile democratice moderne societatea civilă se presupune că are un rol important şi foarte activ, contribuind din plin la păstrarea şi la promovarea valorilor democraţiei. Însă, toate acestea şi multe alte lucruri legate de societatea civilă nu sînt pe deplin cunoscute de o mare parte a cetăţenilor; rolul şi funcţiile societăţii civile sînt adeseori la fel de ambigue pentru populaţie ca şi întregul şi complicatul proces de tranziţie spre democraţie, ca şi activitatea desfăşurată de reprezentanţii aleşi, ca şi multitudinea de reforme adoptate avînd ca scop transformarea completă a statului şi rezultatul acestora, ca şi drepturile şi beneficiile oferite de democraţie şi statul de drept [1, p. 42]. După căderea zidului Berlinului şi dispariţia sistemului bipolar, ţările din blocul socialist au trecut printr-o perioada de tranziţie spre o societate democratică, marcată de profunde transformări politice, economice şi sociale.

Un stat democratic are menirea de a satisface interesele şi necesităţile cetăţenilor săi, pentru ce este necesară informarea statului despre interesele cetăţenilor, care pot fi satisfăcute doar prin forţele şi mijloacele statului. Şi acest lucru este eficient numai atunci când se acţionează prin intermediul instituţiilor societăţii

civile. În acelaşi timp, satisfacerea intereselor şi necesităţilor este adesea posibilă fără intervenţia statului, prin forţele oamenilor, unite pentru realizarea intereselor săi. Aceasta este cea mai importantă funcţie a asociaţiilor din cadrul societăţii civile.

Formarea societăţii civile este un rezultat al mişcării spontane, dar creatoare, a indivizilor, care instituie în mod benevol diverse forme de asociere politică, economică, culturală. În cadrul societăţii civile, cetăţenii intră în raporturi sociale, astfel participă la activitatea unei multitudini de asociaţii, organizaţii, cu scopul de a promova unele interese şi obiective comune şi care, în ansamblu, constituie un sistem social [2, p. 117].

Noţiunea de societate civilă, în sensul cel mai larg,este acea entitate eterogenă care activează în spaţiul neocupat dintre stat (cu toate instituţiile sale politice şi administrative) şi piaţă (zona care are drept element esenţial profitul). În această zonă dezinteresată politic (societatea civilă, prin definiţie, nu are ca scop cucerirea puterii politice, la nivel local sau central) şi financiar ar trebui să se întrevadă valorile şi principiile care ghidează o societate. Aceasta este zona de mijloc a societăţii care formează, indirect, reperele şi care controlează, cel puţin (moral şi valoric), funcţionarea corectă a instituţiilor social-politice [3, p. 41].

Recunoaşterea în textul ConstituţieiRepublicii Moldova[4]la art. 1 alin. (3) că „demnitatea omului, drepturile şi libertăţile sale, dezvoltarea liberă a personalităţii, dreptatea şi pluralismul politic ca valori supreme şi garantate", a schimbat în mod radical paradigma relaţiilor dintre om şi stat – nu cetăţeanul pentru stat, ci statul pentru cetăţean [5, p. 269-270].

Componentul economic a societăţi civile este determinat de existenţa diferitor forme de proprietate, care, potrivit alin. 2 art.9 din Constituţia Republicii Moldova [4], „nu poate fi folosită în detrimentul drepturilor, libertăţilor şi demnităţii omului". În conformitate cu aceasta, după fiecare membru al societăţii este recunoscut dreptul de a-şi folosi în mod liber abilităţile şi proprietatea pentru activitatea antreprenorială şi alte activităţi economice neinterzise de lege. O garanţie importantă a drepturilor de proprietate privată constituie prevederea constituţională potrivit căreia „nimeni nu poate fi expropriat decât pentru o cauză de utilitate publică, stabilită potrivit legii" (alin. 2 art. 46 a Constituţiei RM [4]). Înstrăinarea forţată a proprietăţii pentru necesităţile statului poate fi efectuată numai cu condiţia compensării prealabile şi echivalente.

Relaţiile de piaţă sunt baza economiei moderne şi sunt imposibile fără pluralismul formelor de proprietate şi o clasă largă de proprietari privaţi. Anume relaţiile de piaţă constituie fundamentul economic al societăţii civile, încurajând dezvoltarea iniţiativei antreprenoriale a cetăţenilor. Relaţiile de piaţă constituie sistemul economic cel mai bine adaptat pentru funcţionare în cadrul societăţii civile. Numai un individ cu stare economică înaltă poate înţelege pe deplin şi

realiza drepturile şi libertăţile sale, poate acţiona în cadrul societăţii civile pentru apărarea drepturilor şi libertăţilor sale, precum şi a influenţa politica statului, conştient participând la viaţa politică, la activitatea partidelor politice, la alegeri şi referendumuri.

În sfera economică există o reţea largă de organizaţii ale societăţii civile formate din indivizi şi întreprinderi nestatale (industriale, comerciale, financiare, etc.), care în statele democratice moderne constituie majoritatea. În special, de subliniat faptul că societatea civilă este formată din asociaţii şi societăţi care sunt atât comerciale, cât şi non-comerciale. Astfel de organizaţii pot fi însuşi agenţii economici (societăţi pe acţiuni, societăţi cu răspundere limitată, şi alte entităţi de afaceri) şi asociaţiile acestora, conform legislaţiei în vigoare fiind organizaţii necomerciale, neavând sarcini de a obţine profit, ci a proteja interesele agenţilor economici.

Sfera socială a societăţii civile include asociaţiile cetăţenilor constituite pentru realizarea drepturilor lor sociale şi economice: sindicate, organizaţii de caritate, societăţi de asistenţă reciprocă, societăţi ale persoanelor cu dizabilităţi, colective de muncă, etc.

Familia este una din cele mai importante instituţii ale sistemului social al societăţii civile, o sferă de relaţii în care omul îşi petrece cea mai mare parte din viaţa sa. Familia, obiectivele ei, nivelul de bunăstare materială, relaţia spirituală a membrilor săi în mare parte definesc viaţa omului, activitatea lui publică, influenţează progresul şi realizările întregii societăţi civile. Familia este baza politicii demografice a societăţii şi a statului şi, ca urmare, garanţia de existenţă a statului. Familia poate fi considerată ca o structură socială primară în care are loc educaţia viitorilor membri ai societăţii, se nasc bazele comportamentului public al persoanei.

În sfera politică a societăţii civile acţionează următoarele instituţii ale acesteia: organizaţii şi mişcări social-politice, diferite forme de activitate publică a cetăţenilor (mitinguri, întruniri, demonstraţii, greve), organele teritoriale de autoadministrare obştească, mijloacele private de informare în masă. Societatea civilă poate să existe numai în condiţiile unui stat cu un sistem pluripartid.

La nivelul administraţiei publice locale pot activa comunităţi locale teritoriale. Aşadar, administraţia locală este o instituţie a autorităţii publice, prin care comunitatea locală desfăşoară diferite activităţi pentru rezolvarea problemelor de importanţă locală pe baza principiilor de auto-organizare şi responsabilitate. Cu toate acestea, în calitate de element primar al societăţii civile trebui de recunoscut omul, iar ca element secundar – asociaţia oamenilor, comunitatea (grupul).

Procesul de formare a comunităţii locale se caracterizează prin unele particularităţi, adesea legate de împotrivirea (opunerea de rezistenţă) acţiunilor puterii de stat. Atunci când nu există presiune externă asupra cetăţenilor, ei nu se unesc

în asociaţii. Astfel de procese sunt tipice mai mult pentru oraşele mari, unde dispersarea locuitorilor este mai înaltă decât în sate.

Sfera spirituală a societăţii civile are menire de a asigura libertatea de gândire, exprimare, oportunitatea reală de a-şi exprima public opinia, autonomia şi independenţa asociaţiilor creative. Aceasta este strâns legată de modul de viaţă al oamenilor, de moralitatea, creativitatea, perfecţiunea spirituală. Această sferă cuprinde asociaţiile obşteşti ale oamenilor de cultură, uniunile de educaţie, creativitate, asociaţiile de interese, organizaţiile religioase.

Un rol important în acest proces a jucat adoptarea în 1994 a Constituţiei Republicii Moldova, în care prin art. 31 s-a stabilit că cultele religioase sunt libere şi se organizează potrivit statutelor proprii, în condiţiile legii. Cultele religioase sunt autonome, separate de stat şi se bucură de sprijinul acestuia[4].

Societatea civilă are succes într-un stat laic, în care nici o religie nu este proclamată ca oficială sau obligatorie. Separarea bisericii de stat trebuie să asigure neutralitatea statului în chestiunile de credinţă, neintervenirea autorităţilor publice de stat în afacerile interne ale bisericii şi, prin urmare, neintervenirea bisericii în afacerile statului. Libertatea religiei ca un element al libertăţii conştiinţei presupune dreptul persoanei de a alege şi de a confesa orice religie.

Garanţiile pluralismului sunt diverse, dar principala garanţie o constituie posibilitatea şi libertatea înfiinţării şi funcţionării partidelor politice, stabilirea unui tratament juridic egal, administrat de către stat, tuturor partidelor şi organizaţiilor social-politice, precum şi garantarea constituţională a dreptului la libera asociere[6, p. 140].

Constituţia Republicii Moldova[4]prevede la art. 41 alin. (1) că: „Cetăţenii se pot asocia liber în partide şi în alte organizaţii social-politice", iar la art. 42 alin. (1) este consacrat dreptul oricărui salariat de a întemeia şi a se afilia la sindicate pentru apărarea intereselor sale. Astfel, Constituţia a divizat libertatea de asociere în două componente: 1) libertatea întemeierii şi afilierii la sindicate; 2) libertatea partidelor şi a altor organizaţii social-politice. Constituţia nu prevede expres libertatea generală de asociere (în asociaţii obștești, alte forme şi comunităţi de interese, scopuri), dar acest drept este garantat cetăţenilor Republicii Moldova în virtutea tratatelor internaţionale în materia drepturilor şi libertăţilor fundamentale[7, p. 170]. Considerăm că lipsa prevederilor exprese privind libertatea generală de asociere este o lacună normativă constituţională, ce necesită remedieri.

În mod special trebuie de remarcat sistemul informaţional al societăţii civile, care a apărut în a doua jumătate a secolului XX împreună cu formarea aşa-numitei societăţi informaţionale şi dezvoltarea rapidă a mijloacelor de informare în masă şi mijloacelor de transmitere a informaţiilor la distanţă. Prin intermediul reţelei de internet survine globalizarea penetrării informaţiilor şi, într-o anumită măsură, interconectarea instituţiilor societăţii civile din diferite state, pătrundere şi influenţa lor reciprocă.

Subiecţii societăţii civile din domeniul informaţional sunt mijloacele private de informare în masă. Rolul acestora în stat şi în societatea civilă este extrem de important. Mijloacele de informare în masă sunt „ochii şi urechile" societăţii civile. Mass-media sunt menite să informeze societatea civilă cu privire la activitatea puterii, despre încercările de a limita drepturile indivizilor şi a societăţii, cu privire la acţiunile ilegale ale reprezentanţilor puterii. Anume prin acestea societatea civilă exercită controlul asupra activităţii statului. Şi anume ele asigură o „legătură inversă" între stat şi societatea civilă, informând organele administrative despre atitudinea populaţiei faţă de acţiunile puterii şi problemele indivizilor şi a asociaţiilor acestora, care necesită un ajutor din partea statului.

Diferenţa între structurile societăţii civile şi stat determină diverse moduri de reglementare juridică a relaţiilor publice şi private. În societatea civilă acţionează principiul „tot ce nu este interzis este permis", implicarea statului în domeniul acesteia este strict limitată, legea poate stabili reguli doar pentru viitor, nu are efect retroactiv.

În sfera publică acţionează principiul „tot ce nu este permis este interzis", prin urmare statutul autorităţilor publice şi funcţionarilor, competenţele lor sunt detaliat reglementate prin lege. În dreptul public legea poate avea efect retroactiv dacă statul îmbunătăţeşte situaţia juridică al indivizilor; legea are efect retroactiv dacă diminuează pedeapsa pentru o infracţiune sau înlătură criminalitatea faptei. Relaţia între societatea civilă şi stat s-a format în aşa fel că concentrând puterea politică, statul predomină. În acelaşi timp, societatea civilă este cea mai mare forţă socială pe care statul nu o poate ignora.

Societatea civilă şi statul de drept trebuie să-şi asume obligaţia de asigurarea drepturilor omului şi ale cetăţeanului, împărţind-o astfel: statul asigură drepturile cetăţenilor (adică drepturile politice), iar societatea civilă – drepturile omului (drepturile personale şi sociale). O condiţie importantă pentru funcţionarea societăţii civile presupune existenţa în mentalitatea cetăţenilor a valorii de libertate. În cazul societăţii civile, libertatea este înţeleasă ca neintervenirea statului în viaţa privată a cetăţenilor.

Principiul respectării legii este strâns legat de valoarea libertăţii. Libertatea unei persoane, după cum se ştie, se termină acolo unde începe libertatea altei persoane. Libertatea nesusţinută de lege se transformă în anarhie, care generează mai degrabă un „război al tuturor împotriva la toţi" decât relaţii civilizate ale societăţii civile.

Pentru dezvoltarea societăţii civile este necesară o poziţie activă a populaţiei. Astfel, despre apariţia societăţii civile putem vorbi atunci când cetăţeanul devine un membru individual al societăţii, independent şi conştient de această, înzestrat cu drepturi şi responsabilităţi. O dovadă reală a existenţei societăţii civile va fi o alegere efectivă a reprezentanţilor autorităţilor, transparenţa informaţională a

cheltuielilor bugetare şi reducerea numărului de funcţionari publici, micşorarea rolului lor în guvernarea ţării, inclusiv transmiterea împuternicirilor acestora către organizaţiile obşteşti.

Societatea civilă trebuie privită ca o modalitate de rezolvare a problemelor prin utilizarea iniţiativelor, talentelor, capacităţilor oamenilor – în sens individual sau sub forma de comunităţi, întreprinderi, organizaţii obşteşti. Societatea devine civilă numai atunci când în ea este recunoscută importanţa cetăţeanului, personalităţii, iar statul devine un mijloc de dezvoltare multilaterală a omului.

Această diversitate teoretică în definirea calităţilor sistemice ale societăţii civile se datorează procesului gradual de consolidare a structurilor democratice în cursul de confruntare cu absolutismul şi construirea statului de drept. Societatea civilă constituie un element important într-un stat democratic. Gradul de dezvoltare a societăţii civile reflectă nivelul de dezvoltare a democraţiei. Nivelul de dezvoltare a democraţiei depinde de măsura în care este dezvoltată societatea civilă, iar stabilitatea procesului democratic depinde de nivelul în care instituţiile politice reflectă necesităţile societăţii civile, reacţionând prompt la procesele parcurse.

În comunitatea modernă, ideea societăţii civile a devenit o paradigmă care determină cursul reformelor sociale. În acelaşi timp, totalitatea relaţiilor sociale convenţional poate fi împărţită în trei domenii: domeniul politic (de stat), domeniul relaţiilor în cadrul societăţii civile, domeniul relaţiilor de viaţă privată (personală).

Referințe bibliografice:

1. Costachi Gh. Direcţii prioritare ale edificării statului de drept în Republica Moldova. Chișinău: Institutul de Istorie, Stat şi Drept al Academiei de Ştiinţe a Moldovei, 2009 (Î.S. F.E.-P. „Tipogr. Centrală"). 327 p.
2. Guceac Ion. Omul, societatea, statul. Categorii constituţionale perene. Bucureşti: Universul Juridic, 2017, 220 p.
3. Guceac Ion, Foca Marian. Dreptul de a întemeia şi de a se afilia la un sindicat în condiţiile societăţii civile contemporane. Constanţa : Ex Ponto, 2011, 312 p.
4. Constituţia Republicii Moldova, adoptată la 29.07.1994, publicat în Monitorul Oficial al R. Moldova nr. 1 din 12.08.1994
5. Guceac I. Constituţia la răscruce de milenii. Chişinău: S.n., 2013 (Î.S. F.E.-P. „Tipografia Centrală"). 416 p
6. Creangă I., Gurin C. Drepturile şi libertăţile fundamentale: sistemul de garanţii. Chișinău: Î.S. F.E.-P. „Tipografia Centrală", 2005. Pag. 400 p
7. Gurin C. Constituţia Republicii Moldova: comentariu. Chișinau: Arc, 2012. Pag. 576